

**ΟΜΙΛΙΑ ΠΡΟΕΔΡΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΛΑΪΝΙΩΤΗ, ΠΡΟΕΔΡΟΥ
ΕΦΕΤΩΝ ΔΔ , ΣΤΗΝ ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΑΓ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗ –
3.10.2019**

Ο Άγιος Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης, ο οποίος τιμάται σήμερα, είναι το κατ' εξοχήν συμβολικό πρόσωπο, στο οποίο συνδυάζονται με ιδανικό τρόπο η αδέκαστη και σοφή δικαστική κρίση με την πίστη στις αρχές του χριστιανισμού. Η πλούσια μόρφωση, η ενασχόληση με τη φιλοσοφία, η ευγλωπτία, η βαθιά σκέψη του και η ενάρετη ζωή του τον ανέδειξαν σε σοφό Αθηναίο ευπατρίδη και αρεοπαγίτη με μεγάλη φήμη. Σε μια εποχή, όπου ούτε οι θεσμοί ούτε οι άνθρωποι έμεναν ανεπηρέαστοι από τις πιέσεις της εξουσίας και του χρήματος (όπως άλλωστε συμβαίνει και σήμερα), ο Διονύσιος υπήρξε αδέκαστος δικαστής ανεπίληπτου ήθους, που τη συνείδησή του δεν την έκαμπτε καμιά δύναμη.

Η αναζήτηση στους θεσμούς του σύγχρονου Ελληνικού Κράτους αρχαιοελληνικών αλλά και χριστιανικών καταβολών και συμβόλων ούτε νέα ούτε ανεξήγητη είναι. Η αρχαία Ελλάδα δημιούργησε πολλά και τεράστια επιτεύγματα στις επιστήμες, στη φιλοσοφία και τον πολιτισμό, που για το σύγχρονο ελληνικό κράτος αποτελούν την σπουδαιότερη πολιτιστική κληρονομιά σε σχέση με τις λοιπές χώρες της Ευρώπης. Η Ελλάδα ευλογήθηκε από το Δημιουργό διτώς: αφενός ως πηγή του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, που οδήγησε στο αρχαιοελληνικό μεγαλείο και αφετέρου ως ένας από τους πρώτους τόπους, στους οποίους διαδόθηκε και εδραιώθηκε η χριστιανική πίστη, ως θρησκεία της αγάπης, της αλληλεγγύης και της συγχώρεσης. Ο τιμώμενος σήμερα Άγιος είναι σύμβολο αυτού ακριβώς του συγκερασμού των αρχαιοελληνικών και χριστιανικών καταβολών του Ελληνικού Κράτους.

Η Δικαιοσύνη, πέρα από την τρίτη συνταγματική λειτουργία ενός κράτους δικαίου, κατά τον Αριστοτέλη είναι αρετή και μάλιστα ένα από τα τέσσερα είδη της **τέλειας αρετής**. Οι υπόλοιπες 3 -σπουδαίες κατά τον Αριστοτέλη- αρετές είναι η **φρόνηση** δηλαδή ο ορθός νους, η **ανδρεία**

δηλαδή το να αγωνίζεται κανείς κατά των κινδύνων και να μην τρέπεται σε φυγή και **η σωφροσύνη** δηλαδή το να λειτουργεί κάποιος με σύνεση και αυτοσυγκράτηση και να μην υποδουλώνεται από τις επιθυμίες του. «Τῆς τελείας ἀρετῆς εἶδη ἐστὶ τέτταρα· ἐν μὲν φρόνησις, ἐν δὲ δικαιοσύνη, ἄλλο δ' ἀνδρεία, τέταρτον σωφροσύνη. τούτων ἢ μὲν φρόνησις αἰτία τοῦ πράττειν ὀρθῶς τὰ πράγματα· ἢ δὲ δικαιοσύνη τοῦ ἐν ταῖς κοινωνίαις καὶ τοῖς συναλλάγμασι δικαιοπραγεῖν· ἢ δὲ ἀνδρεία τοῦ ἐν τοῖς κινδύνοις καὶ φοβεροῖς μὴ [ἐξίστασθαι] τρεῖν, ἀλλὰ μένειν· ἢ δὲ σωφροσύνη τοῦ κρατεῖν τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ὑπὸ μηδεμιᾶς ἡδονῆς δουλοῦσθαι, ἀλλὰ κοσμίως ζῆν» γράφει ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Νικομάχεια.

Ο Σταγειρίτης φιλόσοφος κατέταξε τις αρετές σε δυο κατηγορίες τις διανοητικές, δηλαδή τη σοφία και τη φρόνηση και τις ηθικές, δηλαδή αυτές που αποτελούν προϊόν της βούλησης και των επιλογών του ανθρώπου και σχετίζονται με αυτό που θα λέγαμε ηθικό βίο. Οι διανοητικές αρετές μπορεί να είναι είναι αποτέλεσμα διδασκαλίας και μάθησης, ενώ οι ηθικές δημιουργούνται από τον συνεχή εθισμό στο κοσμίως ζειν, που είναι χαρακτηριστικό μόνο του ανθρώπου. Στα Ηθικά Νικομάχεια αναπτύσσεται το Αριστοτέλειο αξίωμα της μεσότητας, αξίωμα στο οποίο ερείδεται το μέτρο, η μετριοπάθεια, η αποφυγή των ακροτήτων που εν τέλει οδηγεί στην ύβρι. Ο φιλόσοφος υποστήριζε ότι τόσο η υπερβολή σε κάτι όσο και η πλήρης έλλειψη ή αδιαφορία είναι δυο άκρα που πρέπει να αποφεύγονται. Και πώς αποφεύγονται? Με την εφαρμογή του σωστού μέτρου, την επιλογή της μέσης οδού, όπως θα λέγαμε σήμερα ακόμη και για τα συναισθήματα και όχι μόνο για τις πράξεις μας. Κατά τον Αριστοτέλη, το μέτρο είναι το ιδανικό. Για παράδειγμα, η ανδρεία είναι το σωστό μέτρο ανάμεσα στο θράσος ή την αδικαιολόγητη τόλμη και στη δειλία, η σωφροσύνη αποτελεί το μέτρο ανάμεσα στην απάθεια ή την αδιαφορία και στην ακολασία, η γενναιοδωρία είναι το μέτρο ανάμεσα στη φιλαργυρία και στη σπατάλη, η πραότητα της αντίδρασης αποτελεί το μέτρο ανάμεσα στην απόλυτη αδιαφορία και την οργή ή οξυθυμία, η σεμνότητα είναι το μέτρο ανάμεσα στην υποκριτική σεμνοτυφία και την ξεδιαντροπιά, η νέμεση, η - κατά τον Αριστοτέλη- ιερή αγανάκτηση, αποτελεί το μέτρο μεταξύ του φθόνου (της λύπης) για τις επιτυχίες των άλλων ιδίως

όταν δεν τις αξίζουν και της χαιρεκακίας (ή επιχαιρεκακίας όπως λέει) δηλαδή της ευχαρίστησης για τα άσχημα που συμβαίνουν στους άλλους.

Βλέπουμε, συνεπώς, ότι μέσα από το αριστοτελικό αυτό αξίωμα του μέτρου, αναδεικνύονται είδη ανθρώπινων χαρακτήρων και σκιαγραφείται ο επιθυμητός χαρακτήρας του δικαστή αλλά και του ηγέτη, του κυβερνήτη, του αρχηγού, τον οποίο -κυρίως- πρέπει να διακρίνουν οι προαναφερόμενες αρετές και το μέτρο (ή η μεσότητα) κατά τον Αριστοτέλη. Και επειδή η καλή διακυβέρνηση δεν εξαρτάται τόσο από τους νόμους όσο κυρίως από τις αρετές των ηγετών, ας δούμε ποιες είναι οι αρετές που πρέπει να έχουν όλοι οι άνθρωποι, αλλά κυρίως αυτοί που κατέχουν θέσεις ηγεσίας, αφού με την άσκηση της εξουσίας αποκαλύπτονται τα χαρίσματα του ηγέτη. «Αρχή άνδρα δείκνυσι» είπε ο Βίας ο Πριηνεύς, ένας από τους 7 σοφούς της Αρχαιότητας, ενώ ο ποιητής του 4^{ου} αι. Μένανδρος είπε «Αρχής τετευχώς, ίσθι ταύτης άξιος». Στην ίδια λογική ο Αβραάμ Λίνκολν είπε ότι «Αν θες να δεις το χαρακτήρα ενός ανθρώπου, δώσε του εξουσία».

Πέρα από τις τέσσερες θεμελιώδεις αρετές που προαναφέραμε, δηλ. τη φρόνηση, τη δικαιοσύνη, την ανδρεία και τη σωφροσύνη, και το σωστό μέτρο, ένας δικαστής αλλά και ένας ηγέτης πρέπει να έχει αιδώ, με την αρχαιοελληνική έννοια του σεβασμού. Ο δικαστής πρέπει να σέβεται τους διαδίκους και τους δικηγόρους, να να τους συμπεριφέρεται με ευγένεια και σεμνότητα, χωρίς υπεροψία και να τους παρέχει κάθε δυνατή συνδρομή για την αποτελεσματική επίλυση της διαφοράς, προσηλωμένος στη δικαστική δεοντολογία που περιλαμβάνει τις αρχές της αμεροληψίας, ακεραιότητας, ανεξαρτησίας, ευπρέπειας και ισότητας. Η σεμνότητα και η έλλειψη αλαζονείας είναι από τα βασικά χαρακτηριστικά που πρέπει να διέπουν τη συμπεριφορά του δικαστή, ο οποίος κρίνεται όχι μόνο από τις αποφάσεις του αλλά και από τη συμπεριφορά του. Από την άλλη μεριά, ο σεβασμός του ηγέτη προς την προσωπικότητα, ακόμη και των αντιπάλων του, **αναδεικνύει τη μεγαλοσύνη του και δικαιολογεί την επιλογή του ως ηγέτη** και δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως υποταγή ή υποχωρητικότητα. Κάποιοι ιστορικοί γράφουν ότι, μετά το τέλος της άνισης για τους Έλληνες μάχης στο Μανιάκι, ο Ιμπραήμ ζήτησε από τους στρατιώτες του να βρουν το νεκρό σώμα του Παπαφλέσσα, να τοποθετήσουν το κεφάλι του πάνω στο ακέφαλο σώμα και

να τον στήσουν σε ένα δέντρο. Τότε ο Ιμπραήμ φέρεται πως είπε, τιμώντας το νεκρό εχθρό του: «Πράγματι αυτός ήταν ικανός και γενναίος άνθρωπος. Καλύτερα να παθαίναμε κι άλλη ζημιά, αν επρόκειτο να τον πιάσουμε ζωντανόν». Λέγεται, μάλιστα, ότι τον φίλησε στο μέτωπο σε ένδειξη αναγνώρισης της γενναιότητας και του θάρρους του.

Μια άλλη σπουδαία για ένα ηγέτη αλλά κυρίως για το δικαστή αρετή **είναι η επιείκεια**. Για την επιείκεια ο Αριστοτέλης έγραψε στη ρητορική του «το γάρ επιεικές δοκεί δίκαιον είναι, έστιν δε επιεικές το παρά τον γεγραμμένον νόμο δίκαιον», ενώ στα Ηθικά Νικομάχεια έγραψε «ταυτόν άρα δίκαιον και επιεικές και αμφοίν σπουδαίον όντιον κρείττον το επιεικές». Και στους επόμενους αιώνες, μετά την Αρχαιότητα, η επιείκεια ως αρετή αναγνωρίστηκε από τη Χριστιανική Φιλοσοφία, η οποία, μάλιστα, προχωρώντας ένα βήμα παραπέρα μίλησε για τη συγχώρεση και την αγάπη προς το συνάνθρωπο ακόμη και αυτόν που μας έβλαψε, ως τη μεγαλύτερη και τελειότερη αρετή του ανθρώπου που πέτυχε να την εγκαταστήσει μέσα στην ψυχή του, απεκδυόμενος από κακότητα, εκδικητικότητα και εμπάθεια. Στην απονομή του δικαίου, η επιείκεια λειτουργεί ανάμεσα στο φυσικό και το θεσπισμένο δίκαιο και είναι αναγκαία για την ερμηνεία του νόμου και την κάλυψη των κενών που συχνά υπάρχουν, κατά τρόπο ώστε να επικρατήσει η πραγματική δικαιοσύνη και να μην προσβληθεί το κοινό περί δικαίου αίσθημα. Ο Αριστοτέλης αναφέρει χαρακτηριστικά το παράδειγμα της Αντιγόνης, ενώ ένα παράδειγμα των ημερών μας είναι η επιβολή μιας υπερβολικά αυστηρής ποινής σε μία εργαζόμενη που πλαστογράφησε τον τίτλο σπουδών της. Η λειτουργία της επιείκειας συνίσταται -επομένως- στο να διορθώνει τις αυστηρές συνέπειες του νόμου, ο οποίος, όντας γενικός και αφηρημένος, δεν μπορεί εκ των πραγμάτων να προβλέψει όλες τις εξατομικευμένες περιπτώσεις εφαρμογής του. Ο επιεικής δικαστής κρίνει με ηπιότητα και λογική, ενώ με την ανθρωπιστική αντίληψη του λειτουργημάτος του αναβαθμίζει ποιοτικά την απόφασή του, χωρίς, όμως, να της προσδίδει ψόγο για ανοχή της άδικης πράξης, κάτι που δεν επιτρέπει η έννομη τάξη.

Η κατά τον Αριστοτέλη **σύνεση και πραότητα του δικαστή** (αλλά και του ηγέτη), είναι σημαντική αρετή, καθώς τον αναδεικνύει στην ανώτερη βαθμίδα των ανθρώπινων χαρακτήρων, κατά τρόπο ώστε οι διοικούμενοι απ’

αυτόν να τον αγαπούν και να τον σέβονται. Ο σεβασμός στη νομιμότητα, ο αυτοέλεγχος και η αυτοκριτική είναι αναγκαίοι συνοδοιπόροι του κατέχοντος θέση εξουσίας. Όπως, μάλιστα, γράφει ο Αριστοτέλης, όταν κυβερνούν ο Θεός και οι νόμοι, η σύνεση είναι η υπέρτατη εξουσία (ο Τζωρτζ Ουάσιγκτον είπε σχετικώς ότι είναι αδύνατο να κυβερνήσει κανείς ένα έθνος χωρίς το Θεό). Και τούτο γιατί -κατά το φιλόσοφο- ο νόμος είναι λογική χωρίς εμπάθεια, ενώ, όταν παραδίδεις την εξουσία σε άνθρωπο με αδυναμίες, μπορεί να την παραδίδεις σε ένα θηρίο, καθώς -όπως υποστηρίζει- η εμπάθεια αυτών που έχουν εξουσία φέρνει την καταστροφή. Πράγματι, η καταχρηστική άσκηση της εξουσίας είναι καταστροφική, καθώς κατατείνει όχι στη δίκαιη ρύθμιση καταστάσεων, αλλά στην ικανοποίηση κρυφών και άδηλων σκοπών, που είτε είναι ιδιοτελείς είτε αποδοκιμάζονται γενικώς από το δίκαιο, φυσικό και θετικό. Εν τέλει, ένας ηγέτης, πέραν όλων των παραπάνω, πρέπει να είναι και δημοκρατικός, να μη συμπεριφέρεται αυταρχικά, να μην ξεχνά ποτέ ότι κάποτε θα παύσει να ηγείται, να είναι διαλλακτικός, να εφαρμόζει το μέτρο **και** στην επιείκεια **και** στην αυστηρότητα, καθώς είτε η υπερβολική επιείκεια είτε η υπερβολική αυστηρότητα καταλήγουν σε αδικία, να είναι μετριοπαθής, να συζητά χωρίς να απορρίπτει *a priori* την αντίθετη άποψη και να μην επιτρέπει στα προσωπικά του προβλήματα να αποτελούν παράμετρο των αποφάσεών του.

Καταλήγοντας, πρέπει να σημειώσουμε ότι στις σύγχρονες κοινωνίες των παγκόσμιων αλλαγών και ανακατατάξεων οι καιροί απαιτούν περισσότερο από ποτέ -για ευνόητους λόγους- ηγέτες με τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά. Ηγέτες που θα μπορούν να εμπνέουν τους πολίτες, αλλά και να εμπνέονται απ' αυτούς. Ηγέτες που θα χαίρουν όχι μόνο το σεβασμό αλλά -κυρίως- την αγάπη των πολιτών, ηγέτες αυταπαρνητικούς, ηγέτες σεμνούς και μετριοπαθείς, αλλά συγχρόνως μεγαλοπρεπείς και μεγαλόψυχους, ηγέτες ηθικούς και ανιδιοτελείς με διάθεση προσφοράς, ηγέτες που δεν υποτάσσονται σε δεσμεύσεις και εντολές, ηγέτες που επιλέγουν συνεργάτες ανάλογα με τα προσόντα και τις ικανότητες των υποψήφιων, αποφεύγοντας την ευνοιοκρατία των ανίκανων ή μέτριων ημετέρων (ο αμφιλεγόμενος Μακιαβέλλι έγραψε επιτυχώς στον ηγεμόνα του κάτι απολύτως ορθό «η πρώτη εντύπωση που δημιουργεί ο ηγέτης είναι η εντύπωση που δίνουν όσοι

τον περιστοιχίζουν»), ηγέτες που διοικούν με χρηστότητα και χωρίς άδηλες σκοπιμότητες. Κατά μείζονα λόγο τις παραπάνω ιδιότητες πρέπει οπωσδήποτε να διαθέτει και ένας δικαστής, ιδίως μάλιστα αν ηγείται στη δικαιοσύνη.-

Αγγελική Λαϊνιώτη

Πρόεδρος Εφετών Δ.Δ.